

Нацыянальны інстытут адукацыі

Кампетэнтнасны падыход

В. У. Праскаловіч

Беларуская літаратура

6 клас

Дыдактычныя і дыягнастычныя матэрыялы

Дапаможнік для настаўнікаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання

Рэкамендавана

*Навукова-метадычнай установай «Нацыянальны інстытут
адукацыі» Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь*

Мінск



«Сэр-Віт»

2020

Прадмова

Нельга чалавека навучыць на ўсё жыццё,
яго трэба навучыць вучыцца ўсё жыццё.

К. Д. Ушыньскі.

Сучасная адукацыя (у тым ліку літаратурная) скіравана на фарміраванне функцыянальнай пісьменнасці. Функцыянальная пісьменнасць – гэта здольнасць выкарыстоўваць набытыя веды, уменні і навыкі для рашэння максімальна шырокага дыяпазону жыццёвых задач у розных сферах дзейнасці і сацыяльных узаемаадносін.

Вынікам развіцця функцыянальнай пісьменнасці з’яўляецца авалоданне вучнямі сістэмай ключавых кампетэнцый, якія дазваляць эфектыўна прымяняць набытыя веды, уменні, вопыт у практычнай дзейнасці і паспяхова выкарыстоўваць у працэсе сацыяльнай адаптацыі. Адным са спосабаў фарміравання ключавых кампетэнцый з’яўляюцца кампетэнтнасна арыентаваныя заданні.

Змест дыдактычнага матэрыялу складаюць заданні па фарміраванні: **асобасных кампетэнцый**, звязаных з асаблівасцямі развіцця асобы вучня (фарміраваннем патрыятызму, павагі да гісторыі і традыцый, развіццём нацыянальнай самасвядомасці; фарміраваннем актыўнай грамадзянскай пазіцыі і патрыятычных пачуццяў і г. д.);

метапрадметных кампетэнцый – авалоданне асноўнымі ўніверсальнымі вучэбнымі дзеяннямі (рэгулятыўнымі, камунікатыўнымі, пазнавальнымі); спосабамі дзейнасці, асвоенымі навучэнцамі на базе аднаго, некалькіх або ўсіх вучэбных прадметаў;

прадметных кампетэнцый: *літаратурнай кампетэнцыі* – сістэмных ведаў пра літаратуру, на аснове якіх фарміруюцца літаратурныя веды і ўменні, здольнасці, неабходныя для засваення твораў літаратуры як мастацтва слова; *каштоўнасна-светапогляднай кампетэнцыі* – фарміраванне сістэмы духоўна-маральных каштоўнасных арыентацый, нацыянальна-культурнай самаідэнтыфікацыі, гуманістычнага погляду на свет; *культуралагічнай кампетэнцыі* – ведаў пра беларускую літаратуру як феномен культуры, здольнасць карыстацца культуразнаўчай інфармацыяй для патрэб камунікацыі; *маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі* – маўленчых ведаў па тэорыі маўлення (тэкст, яго тыпы, структура,

стылі і жанры маўлення), якія з’яўляюцца базавымі для фарміравання камунікатыўных уменняў з мэтай ажыццяўлення эфектыўнай маўленча-камунікатыўнай дзейнасці (слуханне і чытанне тэкстаў, стварэнне вусных выказванняў, пісьмовых тэкстаў); *культуратворчай кампетэнцыі* – авалоданне вопытам літаратурна-творчай дзейнасці. Рашэнне гэтай задачы адбываецца праз шырокае выкарыстанне відаў прадметна-творчай дзейнасці, з дапамогай якіх рэалізуецца практыка-арыентаваны характар літаратурнай адукацыі.

У сучаснай адукацыі асабліва ўвага надаецца фарміраванню ў вучняў чытацкай пісьменнасці, пад якой, згодна з даследаваннямі PISA*, падразумяецца здольнасць чалавека разумець і выкарыстоўваць пісьмовыя тэксты, разважаць пра іх і займацца чытаннем для рэалізацыі сваіх мэт, пашыраць свае веды і магчымасці, удзельнічаць у сацыяльным жыцці.

Чытацкая пісьменнасць з’яўляецца метапрадметным уменнем, бо здольнасць да чытання і разумення вучэбных тэкстаў, уменне здабываць інфармацыю з тэксту, пераасэнсоўваць яе і выкарыстоўваць для вырашэння разнастайных вучэбных і вучэбна-практычных задач патрэбна ў працэсе навучання ўсім без выключэння вучэбным прадметам, а таксама ў самастойным жыцці. Таму на працэс фарміравання чытацкай пісьменнасці павінны быць скіраваны намаганні ўсіх настаўнікаў-прадметнікаў, але ў першую чаргу гэта клопат настаўнікаў-філолагаў.

Чытацкая пісьменнасць патрабуе сфарміраванасці наступных уменняў:

- а) знаходзіць і выбіраць (інфармацыю);
- б) інтэграваць і інтэрпрэтаваць (паведамленне тэксту);
- в) асэнсоўваць і ацэньваць (змест тэксту і форму тэксту).

Для адукацыйнай практыкі з мэтай фарміравання чытацкай пісьменнасці на ўроках беларускай літаратуры прапануюцца тэксты і кампетэнтнасарыентаваныя заданні да іх, прызначаныя для выяўлення інтэгральных уменняў: усвядомлена ўспрымаць і разумець прачытаны тэкст, разважаць пра яго змест, выказваць уласную думку, суадносіць ідэі і характары з уласным жыццёвым вопытам, аргументаваць сваю ацэнку герояў і падзей, выяўляць аўтарскую пазіцыю, мэтазгоднасць выкарыстання сродкаў вобразнасці і інш.

*PISA (Programme for International Student Assessment) – гэта Міжнародная праграма па ацэнцы адукацыйных дасягненняў вучняў, якая праводзіцца пад эгідай Арганізацыі эканамічнага супрацоўніцтва і развіцця.

Настаўніку кампетэнтнасна арыентаваныя заданні дапамогуць прасачыць за самім працэсам фарміравання прадметных кампетэнцый вучняў. Адначасова кампетэнтнасна арыентаваныя заданні ўяўляюць сабой дыдактычны матэрыял для пашырэння і замацавання каштоўнасных арыентацый, «глебай» для якіх служаць мастацкія творы, што ўваходзяць у вучэбны дапаможнік для адпаведнага класа.

Кампетэнтнасна арыентаваныя заданні можна выкарыстоўваць як выбарачна, так і ў комплексе. У апошнім выпадку яны паслужаць сродкам выніковай праверкі.

Настаўнік з дапамогай гэтых заданняў можа ажыццяўляць кантрольна-ацэначную дзейнасць як усіх вучняў класа, так і групы навучаемых або канкрэтнага вучня.

«Навігатарам» пры працы з дапаможнікам застанеца вучэбны дапаможнік па літаратуры для шостага класа, а таксама дадатковы ілюстрацыйны матэрыял, інтэрнэт-рэсурсы і інш. Акрамя таго, шэраг заданняў прадугледжвае работу з электронным адукацыйным рэсурсам (далей – ЭАР), змешчаным на нацыянальным адукацыйным партале (<http://e-vedy.edu.by/>).

Дыдактычны матэрыял з'яўляецца дадатковым кампанентам вучэбна-метадычнага комплексу і ў адпаведнасці з яго функцыяй можа выкарыстоўвацца настаўнікам падчас арганізацыі адукацыйнага працэсу (непасрэдна на ўроку, пры падрыхтоўцы дамашняга задання, выкананні самастойнай работы). Заданні павышанай цяжкасці (*) можна выкарыстоўваць пры правядзенні факультатывных заняткаў па беларускай літаратуры, прадметных алімпіяд, тэматычных пазакласных мерапрыемстваў, а таксама пры наладжванні даследчай (у тым ліку пошукавай, практнай і г. д.) дзейнасці вучняў.

Пры стварэнні кампетэнтнасна арыентаваных заданняў мы не прытрымліваліся адзіных спосабаў адбору, падачы і інтэрпрэтацыі матэрыялаў у сувязі з рознымі этапамі навучання. Але пры гэтым дыдактычныя матэрыялы характарызуюцца цэласнасцю працэсуальнага і структурна-змястоўнага кампанентаў.

Структура кампетэнтнасна арыентаваных заданняў

Стымул (абавязковы элемент) пагружае ў кантэкст задання і матывуе на яго выкананне.

Задачная фармулёўка (абавязковы элемент) дакладна ўказвае на дзейнасць і / або спосабы дзейнасці навучэнца, неабходныя для выканання задання.

Крыніца інфармацыі (па меры неабходнасці) утрымлівае інфармацыю, патрэбную для паспяховай дзейнасці навучэнца па выкананні задання.

Бланк для выканання задання задае структуру прад'яўлення навучэнцам выніку сваёй дзейнасці па выкананні задання.

Інструмент праверкі (аналітычная шкала, мадэльны адказ, ключ, бланк назіранняў і г. д.). Шматлікія заданні ўтрымліваюць інструмент ацэньвання (мадэльны адказ*, ключ і г.д.). Прыведзеныя ў дапаможніку адказы на тэставыя заданні, а таксама тэксты адказаў на тэматычныя заданні выконваюць пры гэтым функцыю эталонаў для маральна-эстэтычных меркаванняў вучняў, з'яўляюцца своеасаблівай метадычнай падказкай для абагульненняў настаўніка. Хаця ўзор рэпрэзентуе аптымальны варыянт выканання задання, аднак асабліва ўвага надаецца індывідуальнай або калектыўнай праяве творчасці і кампетэнтцый вучняў.

Бланк для выканання задання патрэбен толькі ў тым выпадку, калі заданне прадугледжвае структураваны адказ і павінен фіксавацца.

Несумненная значнасць прапанаванай тыпалогіі кампетэнтнасна арыентаваных заданняў – яе адкрыты характар. Мы разлічваем на індывідуальны творчы падыход настаўніка да адбору заданняў, на мэтанакіраванае выкарыстанне іх у адукацыйным працэсе па засваенні вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура». Але пры гэтым мы не выключаем, што яны дадуць штуршок для ўласнай метадычнай творчасці настаўнікаў. З улікам асаблівасцей арганізацыі педагагічнага працэсу пры выкарыстанні электронных версій дыдактычнага матэрыялу настаўнік можа ўносіць змены ў змест і структуру заданняў.

Плёну і поспехаў вам на шляху выхавання кампетэнтнага чытача!

* Некаторыя прыклады мадэльных адказаў, ключоў размешчаны ў асобным раздзеле дапаможніка.

Кніга адкрывае свет

1. У адным з твораў паэт Міхась Пазнякоў зазначае, што *нам кніга – вечнае святло, крыніца ведаў, цуд бясконцы!*

- Паразважайце, якое прызначэнне кнігі. Адкуль і як прыйшла да нас кніга? Хто паклаў пачатак беларускаму кнігадрукаванню? Ці можна ў XXI стагоддзі абысціся без друкаваных кніг?

2. Многія бібліятэкі ў свеце маюць незвычайны выгляд. Так, у г. Ніца (Францыя) гарадская бібліятэка, апетая шматлікімі пісьменнікамі, у тым ліку і Львом Талстым, нагадвае Кубічную Галаву (liveinternet.ru <http://www.yandex.by/>).



- Успомніце, як выглядае Нацыянальная бібліятэка Рэспублікі Беларусь. Паразважайце, чаму яе называюць «дыямантам ведаў»?

3. Аднавіце прапушчаныя словы ў паэтычных радках. Падумайце, пра што ідзе размова ў вершы Ніла Гілевіча? Як вы разумееце выраз *З вамі мне і лягчэй і цяжэй удвая?*

_____!

Мой клопат, пакута мая!

З вамі мне і лягчэй

І цяжэй удвая.

І я верую:

Той, у чыё сэрца ўвайшло

Хоць адзіным праменьчыкам

Ваша святло,

Каму ўліўся

Хоць кропелькай

Ваш неспакой,

Той не _____

Вялікаснай мары людской!

4. У студзені 2010 г. адбылася доўгачаканая падзея ў жыцці г. Таганрог (Расія) – адкрыццё новага корпуса бібліятэкі імя А. П. Чэхава. Перад уваходам у будынак чытачоў сустракае цудоўная скульптурная кампазіцыя – «Юная чытачка» – постаць маленькай дзяўчынкі, якая імкнецца да ведаў – стоса кніг. На вокладцы адной з кніг юныя таганрогскія школьнікі пакінулі адбіткі сваіх маленькіх далоняў (alisa2002marina.blogspot.com/2018/04/blog-post).



* Уявіце, што вы – скульптар. Паспрабуйце распрацаваць праект (макет) помніка кнізе. З дапамогай малюнка (слоўнага) і яго абгрунтавання (тлумачэння, чаму такія вобразы, колеры, матэрыялы вы абралі) падмацуйце свае ўяўленні.

5. Французскі пісьменнік Марсэль Пруст пісаў: «Не, у нашым дзяцінстве, відаць, не было такіх дзён, пражытых найбольш поўна, як тыя, што мы правялі з любімай кнігай».

- Парайце сваім сябрам, аднакласнікам вашу любімую кнігу. Падтлумачце, чаму яе варта прачытаць.

Мой род. Родная зямля. Народ

1. «Толькі ў алфавіце літара “Я” апошняя, а ў жыцці кожны чалавек – Асоба, кожнае “Я” – галоўная фігура, пуп Зямлі, стрыжань, вакол якога адбываюцца ўсе падзеі» (Уладзімір Ліпскі).

- Сфармулюйце асноўную думку (мастацкую ідэю) урыўка з кнігі «Я» У. Ліпскага «Ад роду – да народу».
- Чаму трэба шанаваць, берагчы свой радавод?
- Распытайце бацькоў пра сваіх продкаў, запішыце звесткі пра свой радавод. Паразважайце на тэму: «Якія лепшыя якасці я хацеў бы (хацела б) атрымаць у спадчыну ад маіх продкаў».

* Паспрабуйце скласці (або намаляваць) сваё радаводнае дрэва. Пры неабходнасці звярніся да сваіх бацькоў, бабуль і дзядуль, а таксама да падказкі ў вучэбным дапаможніку* (с. 12), ЭАР**.

* Тут і далей пададзены старонкі вучэбнага дапаможніка: Бельскі, А. І. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 6-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / А. І. Бельскі, Л. К. Цітова. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2016. – 312 с.

** ЭАР: <http://e-vedy.adu.by>.

2. «Збіраць фотаздымкі, захоўваць сямейныя альбомы – гэта вельмі важная справа. Фотаздымкі надоўга пакідаюць памяць аб дарагіх людзях, падзеях у сямейным жыцці. Недарэмна ў час вайны ці ў іншых жыццёвых сітуацыях чалавек, калі пакідае свой дом, бярэ з сабою толькі самыя каштоўныя рэчы, і сярод іх ёсць фотаздымкі самых дарагіх яму членаў сям’і» (М. Жуковіч).

- Уважліва разгледзьце фотаальбом сваіх бацькоў. Паспрабуйце скласці слоўнік сваякоў або невялікае апавяданне на тэму «Мая сям’я».

3. «Мы жывём на планеце Зямля. Яе насяляе шмат народаў. Усе яны – зямляне. Але кожны зямлянін мае яшчэ свой асабісты край – куточак, які называе малой радзімай» (Анатоль Бензярук).

- Паразважайце, што для вас значыць «малая радзіма»?
- Дзе «малая радзіма» ў вашых бацькоў?
- Разбярыце слова *радзіма* па саставе, падбярыце да яго адна-каранёвыя словы, знайдзіце сінонімы да гэтага слова.

4*. Кажуць, што «ў кожнай вёскі, пасёлка, горада, як і ў чалавека, ёсць біяграфія...» (Алесь Махнач).

- Даведайцеся «аб біяграфіі» вашай вуліцы (вёскі, пасёлка, горада). Складзіце спіс назваў вашай «малой радзімы». Аформіце, па магчымасці, слайд-шоу на тэму: «З чаго пачынаецца Радзіма?»

5. Еўдакія Лось у вершы «Продкі» пісала: «*Мая радзіма – жытні колас, сіль мурагу, язіну цвет*».

- Паразважайце, з якімі карцінамі беларускай прыроды параўноўваецца радзіма ў вершы.
- Якія вобразы, асацыяцыі выклікае слова радзіма ў вашай свядомасці?
- Чым падобны верш Еўдакіі Лось да аднайменнага верша Алеся Пісьмянкова? Што агульнага ў гэтых творах?
- Падрыхтуйце вуснае міні-сачыненне на тэму «Мая Радзіма» («Мая зямля», «Мой край», «Мая Айчына – Беларусь»). Падмацуйце свае развагі радкамі з прачытаных твораў. Падбярыце ў якасці ілюстрацыі да свайго выказвання рэпрадукцыю карціны ці фотаздымак. Абгрунтуйце свой выбар.



Крыніца інфармацыі: Жывапіс: «Мая зямля»: альбом (уклад. В. Трыгубовіч). Фотамастацтва: С. Плыткевіч. «Мая Беларусь»: альбом; Г. Ліхтаровіч. «Добры дзень, Беларусь»: альбом; А. Кляшчук «Пад небам Беларусі»: альбом (на выбар).

Дыдактычныя матэрыялы	3
Прадмова	3
Кніга адкрывае свет	7
Мой род. Родная зямля. Народ	8
Міфы	10
Сэрцам народжаны спеў	14
Мастацкае слова: вобразнасць, выразнасць, хараство	17
Літаратура як чалавеказнаўства	19
Тэмы і вобразы мастацкай літаратуры	22
Алегарычныя і сатырычныя вобразы	32
Фантастыка	34
Адказы да заданняў	37
Дыягнастычныя матэрыялы	41
Прадмова	41
Уводзіны	45
Кніга адкрывае свет	45
I. Мой род. Родная зямля. Народ	51
II. Фальклор і літаратура	56
Кантрольныя выніковыя заданні да раздзела «Фальклор і літаратура»	68
III. Мастацкае слова: вобразнасць, выразнасць, хараство	70
Кантрольныя выніковыя заданні да раздзела «Мастацкае слова: вобразнасць, выразнасць, хараство»	73
IV. Літаратура як чалавеказнаўства	74
Кантрольныя выніковыя заданні да раздзела «Літаратура як чалавеказнаўства»	78
V. Тэмы і вобразы мастацкай літаратуры	79
Кантрольныя выніковыя заданні да раздзела «Тэмы і вобразы мастацкай літаратуры»	83
VI. Алегарычныя і сатырычныя вобразы	98
Кантрольныя выніковыя заданні да раздзела «Алегарычныя і сатырычныя вобразы»	100
VII. Фантастыка	101
Кантрольныя выніковыя заданні да раздзела «Фантастыка» ...	104
Абагульняльныя заданні да ўсіх раздзелаў	105
Выкарыстаная літаратура	107